

Копач, А. І. Характер абагульнення ва ўласных імёнах тапааб'ектаў / А.І. Копач // Беларуская лінгвістыка – Вып. 81. – 2018. – С. 81–89.

Наяўнасць значэння ва ўласных імёнах – прадмет даўніх спрэчак вучоных. Спектр магчымых падыходаў да пытання вар'іруе ад поўнай асемантычнасці онімаў да максімальнай напоўненасці іх сэнсам. Ад вырашэння праблемы семантыкі онімаў залежыць шлях даследавання анамастычнага матэрыялу. Непрызнанне наяўнасці семантыкі ва ўласных імёнах вядзе да пошуку фармальна аднолькавых фіналей і суаднясення тапаасновы са словамі з моў этнасаў, якія гістарычна адзначаліся на дадзенай тэрыторыі. Улік семантыкі асноў звяртае ўвагу на сукупнасць моўных элементаў, якія ўжываюцца суб'ектам пры намінацыі адзінкавых аб'ектаў, і іх суаднесенасць з экстралінгвістычнай інфармацыяй, якая назапашана ў імёнах. Прызнанне семантыкі цэласных імёнаў вымушае патлумачыць характар абагульнення ў межах анамастычнага знака.

Матэрыялам дадзенага даследавання з'яўляюцца назвы тапааб'ектаў Беларусі натуральнай намінацыі (гідронімы, айконімы, мікратапонімы), узятыя з энцыклапедычных выданняў «Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь» (2003–2010), «Блакітная кніга Беларусі» (1994), «Энцыклапедыя прыроды Беларусі» (1983–1986), слоўніка «Мікратапанімія Беларусі» (1974), кадастравых даведнікаў тарфянога фонду БССР (1979).

Шматлікія канцэпцыі значэння онімаў можна звесці да трох асноўных:

1) канцэптуальная: імёны ўласныя надзелены значэннем, як у мове, так і ў маўленні (Г. Фрэге, Б. Расэл, Л.У. Шчэрба, Е. Курыловіч і інш.);

2) прагматычная: імёны ўласныя маюць лексічнае значэнне, але толькі ў маўленні (О. Есперсэн, Л. Вітгенштэйн, Г. Суіт, А.У. Суперанская і інш.);

3) семасіялагічная: імёны ўласныя не маюць лексічнага значэння, яны – «пазнакі», «непаўнацэнныя», «пустыя словы» (Дж.С. Міль, А. Гардзінэр, С. Крыпке, А.А. Рэфармацкі, М.І. Талстой, Н.Д. Аруцюнава і інш.).

Усе гэтыя погляды на імя ўласнае карэлююць з функцыямі знака, якія вызначаны аўстрыйскім псіхолагам К. Бюлерам: «сімвал як вынік сваёй суаднесенасці з прадметамі і палажэннямі рэчаў, сімптом як вынік сваёй залежнасці ад адпраўніка, сігнал як вынік сваёй апеляцыі да слухача, чыімі знешнімі паводзінамі ці унутраным станам ён кіруе» [1].

Разгляд праблемы семантыкі ўласнага імені, такім чынам, звязана з прыняццем пункту адліку: свету (канцэптуалізм), чалавека (прагматыка) або знака самога па сабе (уласна семантыка).

Гісторыя вывучэння ўласнага імені ў цэлым аказваецца ізаморфнай паслядоўнасці даследавання агульных імёнаў. Найбольш доказнай з'яўляецца семасіялагічная канцэпцыя, што невыпадкова: форма – найбольш даступная для назірання адзінка аналізу. Прагматычная канцэпцыя онімаў аказваецца ў меншай ступені верыфікаванай з прычыны значных складанасцей па пошуку значэнняў старажытных тапонімаў і па інтэрпрэтацыі мясцовых назваў, для якіх не заўсёды выяўляюцца навукова прымальныя тлумачэнні. Канцэптуальная канцэпцыя – найменш распрацаваная і, на нашу думку, найбольш натуральная ў пошуку прычын функцыянавання адзінак мовы.

Ідэя аб паняццёнасці любога імені склалася спачатку ў рамках тэорыі значэння (згаданыя ў трэцяй групе філосафы і мовазнаўцы не належаць да канцэптуалістаў). Аднак лінгвісты-семасіёлагі, якія прызнаюць наяўнасць лексічнага значэння ва ўласных імёнах, у якасці аргумента звычайна прыводзяць інтуітыўныя доказы тыпу «разглядаць онімы як “асемантычныя” – значыць адмаўляць ім у праве быць словамі» [2]. Падобныя доказы здольнасці онімаў абагульняць прыводзіць таксама філосаф Д.І. Рудэнка: «імёны ўласныя – словы натуральнай мовы, і ў гэтым сэнсе яны не могуць не мець хаця б збольшага абагульняючай прыроды» [3].

Як нам уяўляецца, агульная для даследчыкаў памылка ў адносінах да онімаў складаецца ў імкненні вывучаць іх па «апелятыўных канонах». Здагадка аб дэманстрацыі ўласнымі імёнамі «іншага тыпу абагульнення»,

выказаная С.Д. Канцэльсонам больш за 50 гадоў таму [4], застаецца не даказанай практычна ў працах вучоных.

Калі разглядаць геаграфічныя імёны з пазіцыяй іх стваральніка (таго, хто гаворыць), то лагічна выказаць здагадку, што не толькі імёны розных часцін мовы, але таксама імёны розных тапанімічных падсістэм «павінны адрознівацца ад іншых асаблівымі спосабамі прадстаўлення рэчаіснасці ў асаблівых маўленча-мысліцельных катэгорыях» [5] ці хаця б рознай удзельнай вагай гэтых катэгорый у розных падсістэмах. Цікавым у сувязі з вышэйпададзеным бачыцца вывучэнне дэнататыўнага аспекту тапаніміі пры вырашэнні пытання аб характары абагульнення уласных імёнаў. Гэты ход выглядае натуральным, калі ўспомніць пра тое, што онімы звязаны з аб'ектамі рэчаіснасці больш непасрэдна, чым апелятывы [6].

Паспрабуем разгледзець працэс стварэння схем асэнсавання вопыту апелятыўнага і прапрыяльнага ў генетычным плане і супаставіць гэтыя два класы адзінак мовы. Пачнём з тых імёнаў, якія не атрымалі ад лінгвістаў статусу «дэфектыўных», г. зн. з агульных.

Апелятывы накіраваны на замацаванне ў словах паўтаральных у свеце прадметаў, прымет, дзеянняў і г. д. Элементы, якія паказваюць на аднясенне моўнай адзінкі да такіх паўтаральных катэгорый, надаюць ім канвенцыйны характар і атрымліваюць сваё матэрыяльнае ўвасабленне ў стандартных і часта аднафункцыянальных афіксах, напрыклад, *-а* ў слове *дрэнна* як паказчык прыметы дзеяння і інш.).

Тапонімы маюць прынцыпова іншую аднесенасць: яны абазначаюць адзінкавыя аб'екты і функцыянальна накіраваны на дыферэнцыяцыю, г. зн. на распазнавальныя прыметы. З канстатацыі дадзенага факту могуць выцякаць наступныя магчымыя ўласцівасці кампанентаў імёнаў:

- 1) суфіксальныя фарманты тапонімаў адрозніваюцца ў залежнасці ад відаў аб'ектаў, якія яны намініруюць. Падобнае можа адбыцца, калі спецыялізацыя фармантаў будзе бездакорна падтрымлівацца як пры акце стварэння імені, так і пасля яго, г. зн. заставацца нязменнай з цягам часу;

2) функцыянальна асноўным кампанентам імені з’яўляецца тапааснова.

Пры аналізе рэальнага функцыянавання тапонімаў пацвярджаецца толькі другая са здагадак, што, зрэшты, таксама не спрыяе інтэрпрэтацыі усіх імёнаў – толькі тых, у якіх захоўваецца ўнутраная форма.

Калі апелятывы ў славянскіх мовах часта вызначаюць сваю прыналежнасць да таго ці іншага класа слоў пры дапамозе суфіксаў: *сінь*, *сіні*, *сінець* і г. д., – якія дазваляюць не толькі класіфікаваць адзінкі, але таксама размеркаваць іх па пазіцыях у сказе, то геаграфічныя імёны ўласныя ў любым выпадку адыгрываюць ролю субстантываванага члена сказа, а таму іх класіфікуючая частка залішня: пар. балоты *Куцькава балота*, *Станькава*, *Юркава*. Гэта ў роўнай ступені мае дачыненне як да састаўных назваў, так і да простых. Нават суфікс-дэрыватар у тапаніміі можа па аналогіі далучацца да дыферэнцыятара, толькі пацвярджаючы субстантыўны статус оніма. Так, па словах А.М. Сялішчава, пасэсіўныя суфіксы *-аў-*, *-ін-* у тапаніміі «ўжываюцца і ў такіх назвах, якія не мелі значэння прыналежнасці» [7]. Тыповы для айканіміі суфікс *-ск* сустракаецца ў назвах мікрааб’ектаў: урочышчы *Андрэск*, *Бабіньск*, *Бельск*; балота *Шчакоцк*. Такім чынам, у славянскай тапаніміі не існуе адназначнай адпаведнасці афіксаў характару аб’екта: фарманты *-ка*, *-іца* і інш. могуць прымяняцца пры стварэнні імёнаў любой тапанімнай падсістэмы. Тапонім *Каменка*, напрыклад, можа быць уласным іменем ракі, возера, балота ці любога іншага аб’екта мясцовасці. Фармальна суфіксальны кампанент пацвярджае новы тапанімны статус адзінкі, але, з пункту гледжання зместу, значэнне фарманта-дэрыватара заўсёды адно і тое ж – ён дае неадназначнае ўказанне на прыналежнасць да адной з тапанімных падсістэм. Матэрыяльна выражаны фармант можа наогул адсутнічаць у назве аб’екта. Калі ў старых славянскіх мадэлях выбар суфікса яшчэ вызначаўся характарам матывавальнага слова або, пазней, тыпам намініраванага аб’екта [8], то аналіз сучаснага матэрыялу сведчыць, што «як функцыянальная адзінка тапонім вельмі нязначна звязаны з наяўнасцю або адсутнасцю ў яго фарманта» [9].

Такім чынам, службовыя марфемы ўласнага імені, маюць тэндэнцыю губляць з часам сваю аднесенасць да пэўнай тапанімнай падсістэмы.

Працэс стварэння моўных знакаў для абазначэння большасці адзінкавых паняццяў можна ахарактарызаваць як рух ад атрыбутыўнасці да субстанцыяльнасці. Так, па сведчанні Ю.А. Карпенкі, «з'яўленне суфікса *-ка* ... звязана з працэсам развіцця назоўніканасці раней адпрыметнікавай славянскай тапаніміі» [10]. Універсальнае імкненне онімаў да субстанцыяльнасці адлюстроўваецца таксама ў лексіка-граматычных класіфікацыях, дзе апазыцыя «імя агульнае – імя ўласнае» аказваецца адной з антыномій лексіка-граматычных разрадаў назоўніка.

Аднак субстантыўнасць застаецца вядучай для тапоніма толькі ў гістарычным і анталагічным аспектах, улік пазнавальнай актыўнасці суб'екта вымагае прадстаўленасць у працэсе намінацыі аб'екта як класіфікатара, так і дыферэнцыятара. У выніку ў псіхалагічным і змястоўным аспектах на пераэдні план выходзіць не сучасная субстантыўнасць оніма, а прыметнікавы кампанент: – *Пайшлі на возера.* – *На якое?* – *Белае.* Тым не менш, і ён схільны да ўздзеяння фактара часу: старажытныя імёны, з вывучэння якіх пачыналася фарміраванне анамастыкі, могуць па паходжанні адносіцца да розных моў і эпох, што абцяжарвае ідэнтыфікацыю зыходных матываў іх намінацыі. Да таго ж нават правільна выяўлены матыў дазваляе патлумачыць толькі семантыку асновы, не вычэрпваючы сэнсу імені як цэласнасці.

Такім чынам, ні адзін з кампанентаў тапоніма не захоўвае сталасці значэння, неабходнага для адлюстравання аб'екта ў слове. Відавочна, шукаць структуры абагульнення ва ўласных імёнах не варта такім жа спосабам, як у агульных, бо онімы ажыццяўляюць рэфэрэнцыю адрозным ад апелятываў чынам. У той жа час будзе спрашчэннем лічыць, што адрасная функцыя тапоніма не відазмяняецца ў кантэксце выкарыстання, застаецца інварыянтнай, агульнай для ўсіх імёнаў і ўсіх відаў геаграфічных аб'ектаў.

Для вызначэння тыпаў абагульнення ўласнага імені важна не забываць: імя складаецца з асновы і фарманта, а таксама з акту іх узаемнай звязанасці.

Абагульненне дасягаецца тым, што кожны аб'ект з'яўляецца адначасова прадстаўніком класа падобных рэалій, што звязана з уплывам мінулага вопыту і памяці на працэс успрымання. Калі афіксальная частка змястоўна страчвае прадметна-класіфікуючую ролю, а прыметнікавая паказвае на «выпадковую», адзінкавую прымету, то застаецца абапірацца ў знаку толькі на адносіны паміж катэгорыямі аб'екта і прыметы. Цікаваць да ўзаемаадносін гэтых катэгорый у онімах можна таксама растлумачыць зыходзячы з логікі тапанімнай намінацыі: геаграфічнае ўласнае імя па сутнасці сваёй павінна не толькі паказваць на аб'ектны статус элемента ландшафту, але і прэдыцыраваць яму індывідуальныя характарыстыкі.

Адно і тую ж ідэю адзінкавасці аб'екта магчыма, па нашых назіраннях, рэалізаваць, выкарыстоўваючы **чатыры тыпы абагульнення**, чатыры розныя стратэгіі дзейнасці суб'екта па аб'яднанні ў рамках тапанімнай адзінкі катэгорый аб'екта і прыметы:

1) *альтэрнатыўна сфакусаваны*, калі намінатар-дзеяч пры стварэнні тапазнака адсылае не да аб'екта, які надзяляецца іменем, а да іншага найблізкага аб'екта;

2) *неактуальны*, калі намінатар-дзеяч фіксуе актуальны стан адзінкавага аб'екта, але не звяртаецца да яго адметных прымет, г. зн. не ўспрымае аб'ект як асаблівы ў шэрагу сабе падобных;

3) *актуальны*, калі намінатар-дзеяч адзначае характэрную для дадзенага аб'екта якасць, што складае сутнасць тапанімнай намінацыі;

4) *рэферэнтна звязаны*, калі намінатар-дзеяч паўторна звяртаецца да дадатковай якасці, каб адмежаваць два і больш аднайменных прылеглых адзін да аднаго аб'екты.

Прыклады з розных тапанімных палёў Беларусі, якія ілюструюць гэтыя чатыры тыпы, дадзены ў табліцы 1. Адзначым, што вузкі кантэкст выкарыстання мікратапонімаў мае вынікам адсутнасць сярод гэтых імёнаў, адзначаных у афіцыйных даведніках і слоўніках, рэферэнтна звязаных адзінак.

Таб. 1. Прыклады прадстаўленасці тыпаў абагульнення ў назвах розных відах аб'ектаў

Тып абагульнення географічных уласных імёнаў				
Від аб'екту	альтэрнатыўна сфакусаваны	неактуальны	актуальны	рэферэнтна звязаны
Рака	в. <i>Баранава</i> > р. <i>Баранава</i>	<i>рэчка</i> > р. <i>Рэчка</i>	<i>гліна</i> > р. <i>Глінянка</i>	р. <i>Закованка</i> > р. <i>Верхняя Закованка</i>
Возера	<i>рэчышча</i> 'месца, дзе цякла рака' > воз. <i>Рэчышча</i>	возера > воз. <i>Возера</i>	<i>сіні</i> > <i>Сіняе возера</i>	азёры <i>Вялікае Камайскае</i> і <i>Малое Камайскае</i>
Балота	<i>гай</i> 'лес' > бал. <i>Гай</i>	<i>мох</i> 'мохавае балота' > бал. <i>Мох</i>	<i>чорт</i> > <i>Чортава балота</i>	бал. <i>Галынскае</i> > бал. <i>Малое Галынскае</i>
Нас. пункт	в. <i>Восаўскі Бор</i>	в. <i>Слабада</i>	в. <i>Грынеўшчына</i>	в. <i>Гожа</i> > в. <i>Новая Гожа</i>
Сенажаць	с. <i>Азярцо</i>	с. <i>Сенажаць</i>	с. <i>Батрукóў сенакос</i>	-
Лес	л. <i>Астравок</i>	л. <i>Дуброва</i>	л. <i>Балабскі лес</i>	-
Поле	<i>азярышча</i> 'месца, дзе было возера' > п. <i>Азярышча</i>	<i>навіна</i> 'новае поле' > п. <i>Навіна</i>	п. <i>Вузянькая</i>	-

Тэрмін *намінатар-дзеяч*, які мы ўжылі пры размежаванні тыпаў абагульнення адзінкавых аб'ектаў, уводзіцца намі ў процівагу ўжо знаёмаму па работах этналінгвістаў тэрміну *намінатар-назіральнік*. Яго сэнс мы бачым у падкрэсленні ролі маўленчай дзейнасці пры тапонімаўтварэнні. Улік яе не толькі дазваляе апісаць працэс паслядоўнай і канструктыўнай працы чалавека па фіксацыі вопыту ўзаемадзеяння са светам, але таксама адмяжоўвае аб'ём

інфармацыі аб аб'екце, які з неабходнасцю прысутнічае пры камунікацыі для захавання канстантнасці ўспрымання аб'екта як адзінкавага, ад багацця уяўленняў аб прасторы, якое ўспрымаецца чалавекам пэўнай культуры (гэтыя ўяўленні вельмі дэтальна і паслядоўна прааналізаваны этналінгвістамі).

Назіраючы за з'явамі навакольнага свету, наміатары не могуць спыніцца на ўспрыманні асобных прымет і прадстаўленняў аб аб'екце. У сувязі з тым, што «ўсякія зносіны патрабуюць абагульнення» [11], чалавек ажыццяўляе лагічнае асэнсаванне інфармацыі, катэгарызуе атрыманыя дадзеныя. Суаднесенасці толькі з дадзенымі назірання супярэчыць таксама другасная прырода ўласнага імені. Апора толькі на пачуццёвае ўспрыманне была б магчымай, калі б уласныя імёны развіваліся адначасова з агульнымі і ў нейкі момант, але абавязкова перад пераходам да лагічнага этапу пазнання спыніліся ў сваім развіцці, а апелятывы пайшлі б далей. Відаць па ўсім, межавы пункт, пачынаючы з якога імёны ўласныя і агульныя імёны развівалі розны тып абагульнення – гэта геаграфічны апелятыў / тэрмін.

На этапе падзелу імёнаў на ўласныя і агульныя тып абагульнення памяняўся з прычыны проціпастаўлення іх мэтавай прызначанасці. Апелятыў ідзе па шляху змены семантычнай і фармальнай структуры за кошт надання сэнсаўтваральнай ролі службовым марфемам, г. зн. кампаненту, які вызначаецца (*столленасць* = стан чалавека, які стомлены), або перакатэгарызацыі ўнутры самой формы, якая ўдакладняе прыналежнасць да той ці іншай часціны мовы месцам у сказе (*сталовая лыжка vs сталовая працуе*). Онім дэманструе большую важнасць вызначальнага кампанента. Тым не менш фарманты (як выражаныя, так і не выражаныя матэрыяльна) застаюцца ў ім абавязковымі кампанентамі. Праўда, роля іх толькі дапаможная – адсюль і паўтаральнасць адных і тых жа афіксаў у розных тапанімных палях, г. зн. адсутнасць іх адназначнай спецыялізацыі.

Разам з тым адсутнасць матэрыяльна выражаных афіксаў ва ўласных імёнах мае важнае значэнне. Нулявы фармант оніма можна суаднесці з роляй нулявой марфемы ў словах агульнай лексікі. Розніца паміж імі палягае ў тым,

што нулявая марфема апелятыва сведчыць аб патэнцыйнай скланяльнасці імені і, як вынік, аб прыналежнасці да граматыкі мовы, а нулявы фармант оніма фіксуе перанос імені з аднаго аб'екта на іншы і праяўляе патэнцыйную цікавасць суб'екта да аб'екту, які надзяляецца іменем, як да арыенціра.

Асновы назваў геаграфічных аб'ектаў паўнавартасна выконваюць індывідуалізуючую функцыю, і да іх тапанімісты актыўна звярталіся ва ўсе часы: іх не толькі знаходзяць, але таксама аднаўляюць пры дапамозе этымалагічнага метаду. Аднак праблема выяўлення тапаасноў, па вялікім рахунку, хутчэй гістарычная, дыяхранічная, чым тыпалагічная, сінхранічная. Для большасці імёнаў мікратапааб'ектаў можна знайсці матывіроўку, а адзінкавыя асемантычныя асновы не павінны бянтэжыць: агульныя імёны таксама не заўсёды матываваныя: *вада, хлеб, стол* і інш.

Тып абагульнення ва ўласных імёнах будзе адрозным ад паняційнасці апелятываў, і гэта нядзіўна: словаўтваральны ланцужок у межах слоў агульнай лексікі можа складацца не з двух звязаных звёнаў – утваральнага і вытворнага, як у большасці онімаў. Для вызначэння тыпу абагульнення апелятываў дастаткова прадставіць пераход слоў адной часціны мовы ў другую: яны развіваюцца за кошт афіксаў, а таму значэнняў, якія гэтыя афіксы выражаюць, можа быць мноства (прыкмета, дзеянне і г. д.). Для ўласнага імені, аб чым мы казалі вышэй, суфікс не з'яўляецца функцыянальна значнай часткай. Замкнёнасць оніма на адным аб'екце робіць немагчымымі ў межах тапазнака «катэгарыяльныя змены» кшталту дзеянне – дзеяч (*прадставіць – прадстаўнік*) або дзеяч – іх сукупнасць (*прадстаўнік – прадстаўніцтва*) і інш. Абагульненасць дасягаецца іншымі сродкамі.

Уласныя імёны абазначаюць розныя тыпы аб'ектаў, якія адыгрываюць розную ролю ў жыцці чалавека. Адны (рэкі, населеныя пункты) былі жыццёвымі артэрыямі або пунктамі назірання за аб'ектамі свету. Іх значнасць вяла чалавека да надзялення іх імёнамі, якія намінаравалі часцей ўласныя прыкметы аб'екта і іх сувязь з чалавекам: рэкі *Бярозка, Доўгая, Гнілка* і інш.; вёскі *Аляксандраўка, Грышаны, Кулакова* і інш. Іншыя аб'екты

не былі такімі ж карыснымі, і ў іх больш-менш дакладнай лакалізацыі неабходнасць ўзнікала значна радзей і пазней – адсюль іх другасны характар, які адлюстроўваецца як у плане функцыянальным (апасродкаваная арыентацыя), так і ў фармальным (дубліраванне элемента макраўзроўня на мікраўзроўні): р. *Арэса* > бал. *Арэскае балота*, воз. *Бярэшча* > бал. *Берашчанскі Мох*. Значыць, чалавек, які намініруе розныя аб'екты, неўсвядомлена параўноўвае і адлюстроўвае вынікі свайго параўнання ў моўных формах.

Параўнанне як разумовы працэс адыгрывае важную ролю ў асэнсаванні навакольнага свету. Яно, на думку Н.І. Кандакова, з'яўляецца адным з «асноўных лагічных прыёмаў пазнання навакольнага свету і духоўных каштоўнасцей» [12]. У плане лагічным гэта вынік развіцця абстрактнага мыслення людзей, а ў плане лінгвістычным – адлюстраванне гэтага мыслення ў маўленчай дзейнасці [13]. Знаходзячы падобныя ўласцівасці ў падобных прадметах, суб'ект спачатку выпрацоўвае схемы ўспрымання (гл. вышэй 4 тыпы абагульнення онімаў), а затым падводзіць прадметы пад адпрацаваныя схемы, бо, па словах У.О. Куайна, «няма нічога больш фундаментальнага для мыслення і мовы, чым наша адчуванне падабенства» [14].

Лінгвістамі-тапанімістамі за гады дамінавання ідэі «мовы ў сабе і для сябе» былі знойдзены магчымыя схемы пераносу прыкмет – флары, фаўны, колеру і г. д. – у імёны аб'ектаў, вызначана іх прадуктыўнасць. Іх выяўленне дазваляе ўбачыць, за якія ўласцівасці, аб'екты і віды дзейнасці «чапляецца» вока чалавека пры намінацыі адзінкавых аб'ектаў. Аднак гэтых прымет значна больш, чым патрабуецца для стварэння устойлівай, пастаяннай змястоўнай структуры тапоніма: «у адрозненне ад эпізадычнай памяці, семантычная памяць не рэгіструе кантэкстуальныя – час і месца – уласцівасці ўваходных сігналаў, фіксуючы толькі іх кагнітыўныя рэфэрэнты» [15]. Абстрагаванне ад канкрэтных аб'ектаў і іх прымет пры стварэнні паняццёвай асновы намінацыі адзінкавых аб'ектаў пакідае даследчыку магчымасць выяўлення схем успрымання – тыпаў лагічных сувязей паміж катэгорыямі

прадмета і прыметы ў межах знака. Характар узаемаадносін паміж абстрактнасцю змястоўнай схемы і эпизадычнасцю матывуючых прымет апісаў Б.М. Велічкоўскі: «семантычная памяць ... пашыраецца на базе і за кошт эпизадычнай памяці. З іншага боку, разуменне нават элементарных эпизодаў і сітуацый нельга ўявіць без кантакту з доўгачасовымі кампанентамі ведаў, а значыць, па-за апорай на семантычную памяць» [16].

Схемы ўспрымання адзінкавых аб'ектаў (семантычная, або, калі прытрымлівацца думкі аб асемантычнасці оніма, сігматычная, памяць), выяўленыя намі вышэй, а таксама суаднясенне прадуктыўнасці такіх схем у імёнах розных тыпаў аб'ектаў не становіліся аб'ектамі навуковага даследавання, хоць нават павярхоўнае знаёмства з імёнамі і падсістэмамі імёнаў дазваляе ўбачыць заканамернасці ў назвах розных відаў тапааб'ектаў.

Мікратапонімы часцей спасылаюцца на іншыя аб'екты (кусты *Асовы Луг*, сенажаць *Большыя Горкі*, лес *Віткоўскае Балота* і інш.) або фіксуюць свой сучасны статус адпаведным агульным імем (сенажаць *Пацяроб*, дарога *Сцінка*, балота *Чысцік* і інш.), а ўласна тапонімы аддаюць перавагу апісанню рэальных прымет аб'екта – іх якасцей і прыналежнасці людзям: р. *Асінаўка*, воз. *Круглік*, в. *Савічы* і інш.

Апошняя з альтэрнатыў назіраецца ў назвах аб'ектаў, якія складалі некалі частку цэлага (назвы балот: *Каменка* > *Гарэлая Каменка* і інш.), да гэтага часу знаходзяцца побач (назвы населеных пунктаў: *Вялікае Зарэчча* – *Малое Зарэчча* і інш.) або застаюцца часткай аб'екта (рэкі ці прытокі рэк: *Левая Лясная* – *Правая Лясная* і інш.). Узнікненне гэтай групы абумоўлена зменаў аб'ектах аднаго роду, якія знаходзяцца побач.

С.О. Карцэўскі адзначаў, што «ў штодзённай мове “параўнаць” – значыць выказаць сваё стаўленне, “ацаніць”, “вымераць”» [17]. Мяркуем, што пры паслядоўнай фіксацыі і падліку адзначаных заканамернасцей стане магчымай статыстычна абгрунтаваная тэорыя натуральнай намінацыі адзінкавых аб'ектаў, якая ўлічвае не толькі статычныя (прыметы), але таксама дзейнасныя характарыстыкі працэсу. Не менш падстаў маеца

таксама для вызначэння кантынуму значнасці аб'ектаў для чалавека, пабудаванага на падставе моўных паказчыкаў тапонімаў, бо «...глыбіня перапрацоўкі, а такім чынам, і памяць ўяўляюць сабой хутчэй кантынум, чым дыскрэtnы ланцужок блокаў» [18].

Такім чынам, калі паслядоўна разглядаць тапонімы як клас дэнататыўных адзінак, якія ацэньваюць здольнасць адзінкавага аб'екта служыць арыенцірам (не толькі яго асобныя прыметы), можна адзначыць у іх чатыры асноўныя тыпы абагульнення. У адрозненне ад паняццёвайнасці апелятываў, якія знаходзяць магчымасць праз службовыя марфемы зафіксаваць агульнае для ўсіх прадстаўнікоў супольнасці прадстаўленне аб катэгорыях прадмета, прыметы, дзеяння і пад., геаграфічныя ўласныя імёны ажыццяўляюць канвенцыялізацыю вопыту не праз асобныя марфемы, а праз іх узаемасувязь. Якая з чатырох рэпрэзентацыйных тыпаў адносін выйдзе на першы план, залежыць ад значнасці аб'екта ў свеце чалавека і навакольных яго рэалій.

ЛІТАРАТУРА

1. Бюлер, К. Теория языка. Репрезентативная функция языка / К. Бюлер. – М. : Прогресс, Универс, 1993. – С. XIX
2. Инъин, Ли Русская и китайская ойконимия в сопоставительном освещении : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Ли Инъин ; Волгоград. гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2002. – С. 12
3. Руденко, Д.И. Имя в парадигмах “философии языка” / Д.И. Руденко. – Харьков : Основа, 1990. – С. 234.
4. Канцельсон, С.Д. Содержание слова, значение и обозначение / С.Д. Канцельсон. – М.–Л. : Наука, 1965. – С. 10.
5. Кубрякова, Е.С. Части речи в ономаσιологическом освещении / Е.С. Кубрякова. М. : Наука, 1978. – С. 30.
6. Введенская, Л.А. Этимология : учебное пособие / Л.А. Введенская, Н.П. Колесников. – Санкт-Петербург : Питер, 2004. – С. 106.
7. Селищев, А.М. Из старой и новой топонимии / А.М. Селищев // Избранные труды. – М.: Просвещение, 1968. – С. 73.
8. Карпенко, Ю.А. О синхронической топонимике / Ю.А. Карпенко // Принципы топонимии : Сб. ст. / Под ред. В.А.Никонова и О.Н.Трубачева. – М. : Наука, 1964. – С. 53.
9. Селезнева, Л.Б. Структура «географический термин – топоним» в русском языке / Л.Б. Селезнева // Вопросы ономастики.– Свердловск, 1974. – Вып. 8–9. – С. 110.
10. Карпенко, Ю.А. Свойства и источники микропонимии / Ю.А. Карпенко // Микропонимия: Материалы совещания / Отв. ред. О.С.Ахманова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1967. – С. 15.
11. Выготский, Л.С. Из подготовительной работы по тезисам к дискуссии. 1933—1934 гг. Запись выступлений Л. С. Выготского 5 и 9.12.33 г. / Л.С. Выготский // Собр. соч. : в 6-ти т. – М.: Педагогика, 1982–1984. – Т.1. – 1982. – С. 166.

12. Кондаков, Н.И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков. – М. : Наука, 1975. – С. 567.
13. Назарян, А.Г. Фразеология современного французского языка / А.Г. Назарян. – М. : Высш. шк. , 1987. – С. 111.
14. Quine W. O. Natural kinds / W.O. Quine // Naming, necessity and natural kinds. – Ithaca – London, 1977. – P. 157.
15. Величковский, Б. М. Когнитивная наука: Основы психологии познания: в 2 т. – Т. 1 / Б. М. Величковский. – М. : Академия, 2006. – С. 399.
16. Величковский, Б. М. Когнитивная наука: Основы психологии познания. – С. 401.
17. Карцевский, С.О. Сравнение / С.О. Карцевский // Вопросы языкознания. – 1976. – № 1. – С. 112.
18. Величковский, Б. М. Когнитивная наука: Основы психологии познания. – С. 376.